

URTX

C

URS DE PROTECCIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL

ESPOLIACIÓ ARQUEOLÒGICA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ I PROPOSTES

Jordi Campillo Quintana

ESPOLIACIÓ ARQUEOLÒGICA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ I PROPOSTES

**Jordi
Campillo
Quintana**
Arqueòleg

Abstract

Pese al aumento de la sensibilización social respecto al legado arqueológico y a las mejoras legislativas, administrativas y policiales adoptadas durante los últimos veinte años en nuestro país, la protección del patrimonio arqueológico está lejos de obtener una cuota aceptable de protección, tal y como demuestran las estadísticas. Es por esta razón que se debe integrar, y de forma inmediata, toda una serie de medidas pluridisciplinarias encaminadas a aumentar su grado de amparo.

Despite the increase in social awareness about the archaeological legacy, the improvements in the legislation, administration and policing adopted over the last twenty years, the protection of our country's archaeological heritage is far from reaching an acceptable level of protection as illustrated by the statistics. For this reason, it is vital to integrate a whole series of multidisciplinary measures designed to increase the degree of protection immediately.

Paraules clau

Espoliació arqueològica, propostes correctives, actualitat, Catalunya.

Aquesta breu comunicació té com a objectiu posar de manifest quin és el grau de protecció en què es troba el patrimoni arqueològic al nostre país, així com esbossar de forma superficial algunes solucions per millorar la protecció del patrimoni arqueològic de casa nostra.

Estem en posició d'afirmar que, en els darrers vint anys, hem avançat força pel que fa a la protecció del patrimoni. Des d'un punt de vista legal, s'ha intentat adaptar la legislació a les necessitats del moment. Dins l'àmbit penal, tant els articulats de la reforma de 1983 com la posterior de 1995 mostren una major sensibilitat pels objectes amb valors històrico-artístics. No obstant això, és, sobretot, dins l'àmbit legislatiu-administratiu on millor s'exemplifica la voluntat de canvi: en primer lloc, amb la Llei 16/85, la Ley del Patrimonio Histórico Español, i, posteriorment, en el cas de Catalunya, amb la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català; per últim, i més

recentment, pel Reglament de Protecció del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de 2002.

A mitjan anys 80, en estreta relació amb les novetats legislatives, es creen o es potencien, depenent dels cossos policials, grups especialitzats en patrimoni històric.¹ Pel que fa al cos dels mossos d'esquadra, es creà l'any 1986 un grup destinat originalment a frenar l'augment dels espolis arqueològics a la costa del Maresme. La seva activitat va donar com a resultat la desarticulació de petits grups dedicats, sobretot, al col·leccionisme de peces arqueològiques, així com, en determinats casos, a la comercialització d'objectes procedents d'espoliacions (Juan, J.: 1987:25; E.P.G.1987:5; Redacció 1987a: núm. planes no visible i Redacció 1987b:15)

A nivell tècnic, es produeix una millora organitzativa de les administracions competents

des d'on es promouen, amb una major assiduitat, inventaris i censos d'objectes artístics, primera mesura i eina bàsica de protecció (G.F. 1991a:58); en aquesta línia, s'elaboraran les *Cartes arqueològiques*.

Es potenciaran els museus ja creats i es fomentarà la fundació de nous, alguns dels quals es convertiran en la pedra angular sobre la qual girarà la protecció i difusió cultural d'algunes poblacions. Dins d'aquest apartat, voldríem destacar, de forma especial, l'aparició de nous i joves professionals vinculats al món de l'arqueologia que revitalitzaran el panorama arqueològic i, sobretot, segurament el més important, sensibilitzaran sobre la importància de la protecció i conservació del llegat cultural. A més, exerciran, en més d'una ocasió, un control informal i de denúncia de les agressions comeses contra el patrimoni arqueològic.

Tot i aquest panorama, que pot resultar afalagador en un principi, està malauradament lluny d'assolir un nivell acceptable de protecció. Al marge de tot l'esmentat, hi conflueixen i s'hi conjuguen una sèrie de factors que han afectat de forma negativa la protecció del patrimoni arqueològic.

En primer lloc, l'eclosió constructiva de l'últim quart de segle en determinades comarques

ha comportat, sense uns elements de control humans, legals i tècnics adients, la pèrdua, difícilment quantificable, d'importants jaciments arqueològics.

D'altra banda, la millora de la situació econòmica dels darrers decennis ha afavorit la socialització del món de l'art i les antiguitats, convertint el patrimoni històric en bé de consum de masses i no únicament exclusiu de classes benestants (Lluent 2002:46). L'accés majoritari a la cultura també ha alimentat el reconeixement i la sensibilitat per les antiguitats; en conseqüència, cada vegada més gent tendeix a envoltar-se de peces artístiques i antiguitats amb què satisfer els seus gustos i, de passada, obtenir i assolir un inherent prestigi social.

En el camp arqueològic, la millora tecnològica i l'abaratiment dels aparells de detecció (detectors de metalls) han comportat una proliferació d'aquesta modalitat d'activitat furtiva. En poc més de cinc anys, ja entre els anys 1984 i 1990, els Serveis de Cultura de Lleida havien obert set expedients a la mateixa província per espoli en jaciments arqueològics on, de forma habitual, els detectors de metalls hi eren presents (Farré 1990:3).

En definitiva, aquest augment de la demanda ha sobredimensionat els mercats d'antiguitats.

¹ L'any 1978, el cos de policia creà oficiosament un grup especialitzat en delictes contra el patrimoni històric, fins que el 1986, a partir del Reial Decret 111/1986, es creà la Brigada del Patrimonio Histórico, integrada en la Unidad Central de Policía Judicial. També a finals dels anys 70, la Dirección de la Guardia Civil va assignar a la Unidad de Servicios Especiales la responsabilitat de les investigacions relacionades amb els robatoris d'obres d'art. Amb la creació de les unitats de policia judicial de la guàrdia civil, el 1987, aquestes funcions van passar a ser desenvolupades per la Unidad Central Operativa, dependent del Servicio de Policía Judicial (Magán 2001:106-109).

**Ponència de
Jordi Campillo.**

L'obtenció de ràpids i fàcils beneficis ha propiciat, de forma indirecta, l'aparició de mercats paral·lels i de personatges i grups que aprofiten la bona conjuntura per obtenir uns temptadors beneficis a partir del negoci fraudulent de l'art i les antiguitats. Que serveixin com a exemple les dades que ofereix la Interpol i que situa el tràfic d'obres d'art i antiguitats en la tercera causa de criminalitat al món, després del tràfic de drogues i el d'armes.

De la mateixa manera que succeeix arreu del planeta, a l'Estat espanyol s'ha evidenciat l'existència de veritables xarxes dedicades a la comercialització de peces procedents de l'espoliació de jaciments arqueològics, sobretot procedents de la zona sud-oest de la península, i en menor mesura, de la zona centre.²

Pel que fa a Catalunya, es denoten certes diferències en relació a la resta de l'Estat. La primera d'elles gira a l'entorn de la quantificació de fets coneguts, que són ostensiblement inferiors a la d'altres comunitats, concretament Andalusia, Castella-La Manxa, Galícia, Extremadura, l'Aragó o Castella i Lleó.³ Amb tot, cal ser molt prudent a l'hora d'interpretar les dades estadístiques, ja que únicament inclouen els fets coneguts o denunciats i, no obstant això, existeix un nombre important d'espoliacions que, tot i produir-se, mai tindrem coneixement de la seva comissió, cosa que s'anomena, en terminologia policial, "xifra negra". En segon lloc, no s'ha detectat l'existència de grans grups ni de xarxes organitza-

des dins del territori català i, no obstant això, citant les mateixes fonts policials, Catalunya i la zona llewantina en general s'han convertit en destinació habitual de materials espoliats procedents d'altres comunitats.

En resum, doncs, les mesures tècniques, legals, policials i d'organització administrativa que s'han aplicat els darrers anys han estat clarament insuficients per frenar, ja no diem per pal·liar, la xacra de l'espoliació que ha patit el patrimoni arqueològic. Ans al contrari, creiem, pel tot el que acabem d'exposar, que els atemptats comesos contra el patrimoni arqueològic, i per extensió, contra la resta de patrimoni cultural català, han augmentat exponencialment durant el darrer quart de segle.

Per aquesta raó, creiem que és del tot oportú i urgent orquestrar una sèrie de mesures a tots nivells. A grans trets, però, les podem resumir en tres grans apartats: d'una banda, les mesures educatives, formatives i de sensibilització; en segon lloc, les mesures preventives i, per últim, les mesures reactives.

Pel que fa a les primeres, seria especialment important engegar campanyes formatives a les escoles, ja siguin periòdiques, en forma de crèdits o assignatures, o bé de caire puntual mitjançant tallers, xerrades, etc. També és molt important oferir cursos periòdics de formació destinats a membres dels cossos de seguretat que analitzin tant els apartats legals i/o d'investigació policial com els aspectes més purament tècnics relacionats amb el coneixement de la tasca arqueològica.

En estreta relació amb el punt anterior, sensibilitzar i implicar al ciutadà, però, sobretot, als col·lectius professionals, en la defensa del patrimoni històric. A més, fomentar la interposició de denúncies com a element tangible que posi de relleu l'existència del problema.

En segon lloc, les mesures preventives. Arribats a aquest punt, estimariem necessària la creació d'una mesa sectorial formada per representants de tots els agents implicats en la protecció del patrimoni històric, des de l'àmbit professional, amb arqueòlegs, conservadors de museus, etc., a representants de Justícia, especialistes dels cossos de policia, universitats, representants de l'Administració, centres d'estudis, etc. La funció d'aquest òrgan, de convocatòria ordinària i extraordinària, si s'es-

² Durant l'any 2002 tenen lloc dues operacions de gran magnitud: l'operació Tambora, en la qual la guàrdia civil va confiscar més de 200.000 peces arqueològiques i es va poder imputar a més d'un centenar de persones (Bosch 2002:41) o l'operació Coja, en què es recuperaren un total de 5.000 objectes (Oficina de Relaciones Informativas y Sociales de la Guardia Civil 2002a.: en línia).

³ Dades extretes del web oficial de la guàrdia civil, disponible a: <http://www.guardiacivil.org/patrimonio/activdcha.asp#informe> [consulta el dia 10 d'agost de 2002].

cau, seria, entre d'altres, l'anàlisi de les disfuncions legals, tècniques, policials, la delimitació de les zones i situacions de risc, la problemàtica territorial, etc., i, en funció d'això, s'encarregaria d'establir les mesures correctores que plasmaria en forma de propostes acords, protocols d'actuació, directrius, etc.

Per últim, ens trobaríem amb les mesures re-actives. Entre aquestes, la més important, de ben segur, passaria per la creació d'una fiscalia especialitzada en patrimoni històric,⁴ que s'ocuparà d'establir les directrius de treball, promourà i coordinarà les investigacions i, a més, presidiria la mesa sectorial a què feiem referència anteriorment.

En segon terme i en estreta relació amb l'anterior, caldria la potenciació de grups policials veritablement especialitzats, formats i coordinats. Estipular els canals de tramesa i centralització de la informació procedent de tot el territori català. Fomentar les activitats de caire preventiu al territori, delimitant les zones de

risc i, en funció d'això, establir-hi un patulatge dirigit i aleatori. Establir els protocols d'actuació pautats davant les infraccions o delictes contra el patrimoni.

Tot el que aquí hem exposat no és més que un petit esbós d'algunes de les possibles solucions de millora per a la protecció del patrimoni arqueològic i, per extensió, de tot el patrimoni històric-artístic. Som conscients que ens queda molt camí per recórrer per tal d'obtenir una quota acceptable de protecció. Per tot plegat, no n'hi ha prou amb la bona voluntat de professionals, administracions, particulars, associacions, etc. Tampoc no existeixen excuses per restar-ne al marge: tots ells s'han d'implicar. Cal pensar, integrar i coordinar accions conjuntes entre tots els estaments implicats en la protecció del patrimoni i fer-ho de forma ràpida; per contra, ens exposem a danys irreversibles sobre jaciments, a un degoteig constant de peces arqueològiques cap als mercats i el que és molt pitjor, a la pèrdua definitiva d'un capítol de la nostra història.

Bibliografia

Bosch, R. 2002. "La Guardia Civil se incauta de 200.000 piezas de arqueología". *El Periódico*. 10 de febrer de 2002:41 [exemplar fotocopiats].
E.P.G. 1987. "Detinguts per destrossar jaciments arqueològics del període ibèric". *Diari de Barcelona*. 26 de setembre de 1987:5 [exemplar fotocopiats].
Farré, G. 1990. "Cultura abre siete expedientes en Lleida por expolio en yacimientos arqueológicos". *Segre*. 13 de maig de 1990:3 [exemplar fotocopiats].
G.F. 1991a. "Redescubren 139 objetos de interés en las iglesias de Boí". *Segre*. 22 de maig de 1991:58 [exemplar fotocopiats].
Juan, J. 1987. "La policía detiene a dos espoliadores de restos arqueológicos". *El Periódico*. 26 de setembre de 1987:25 [exemplar fotocopiats].
Lluent, J.M. 2002. *Expolio y fraude en el arte*. Barcelona: Centro Universitario E.A.E. Winterthur.

Magán, J. M. 2001. "La protección policial del patrimonio histórico: aspectos legales y organizativos". *Patrimonio Cultural y Derecho* 5:91-126. Madrid: Asociación Hispania Nostra.
Oficina de Relaciones Informativas y Sociales de la Guardia Civil 2002a. "Desarticulada una red dedicada al expolio arqueológico" [en línia]. Document disponible a www.guardiacivil.org. 18 de juliol de 2002 [Consulta 28 de juliol de 2002].
Redacció 1987a. "Detenidos tres traficantes de valiosas piezas arqueológicas". *El País*. 26 de setembre de 1987: número de plana no visible [exemplar fotocopiats].
Redacció 1987b. "Nou cop als espoliadors professionals de peces arqueològiques". *Avui*. 26 de setembre de 1987:15 [exemplar fotocopiats].

⁴ Aquesta solució ja va ser apuntada en el capítol de conclusions de la tesi doctoral *L'espoli del patrimoni arqueològic i històric-artístic: l'Alt Pirineu català al segle XX*, que va ser defensada el 25 de maig de 2006 a la Universitat de Barcelona.